

Рецензия

на дисертационния труд на **Надежда Стоянова Стоянова**

докторант в катедра „Комуникация, връзки с обществеността и реклама”, Факултет по журналистика и масова комуникация, Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Тема на дисертацията: **„Манипулация и авторитет. Манипулативното влияние на авторитета в процеса на комуникация”** за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Връзки с обществеността)

Научен ръководител: **проф.д-р Венцеслав Бондиков**

Автор на рецензията: **доц.д-р Дияна Петкова**

Актуалност на избраната тема

Предметът на изследване в дисертационния труд на Надежда Стоянова е манипулацията чрез авторитета в постмодерния свят. Това несъмнено е особено актуална за съвременността тема – взаимодействието между авторитет, власт и манипулация насочва към един от най-значимите и сериозни въпроси в постинформационното общество. Същевременно това в никакъв случай не е нов феномен, а точно обратното. Неговите корени могат да се открият още в далечната античност, във философските трудове на древните китайци, гърци или римляни. Този проблем получава нов акцент по време на Просвещението, а всяка следваща епоха дава свой собствен прочит за това кой и какъв трябва да бъде авторитетът и как той влияе върху широките публики. В съвременността темата за авторитета е неизбежно свързана с властта на медиите и с интензивно протичащите процеси на глобализация и културна универсализация.

В контекста на съвременните глобализационни тенденции се очертават определени глобални стандарти и изисквания за авторитета, но в същото време в никакъв случай не трябва да се пренебрегват и местните културни специфики и социалнопсихични нагласи. Това взаимопреплитане между глобални стандарти и локални ценности най-точно може да се обозначи с термина, въведен от японската социологическа школа – „глокализация”. Въпреки че „глокализацията” като термин най-често се използва в областта на икономиката, той би могъл да се приложи със същия този успех и в областта на медиите и комуникацията. От една страна, се появяват така наречените „глобални” лидери на мнение, които имат международна популярност и престиж. От друга страна обаче, всяко общество и дори всяка социална група излъчва собствени авторитети и лидери на мнение, които в най-голяма степен представляват ценностите на общността. Така се достига до едновременно глобализиране и диверсифициране на комуникационни стандарти, ценности и нагласи.

Именно затова изследването на авторитета придобива значение не само в глобален план, но и в конкретна социокултурна среда.

На пръв поглед подобна задача да се изследва авторитета като социално и комуникационно явление в два основни плана – глобален и специфично културен – изглежда амбициозна. Докторантът Надежда Стоянова обаче се е справила успешно с тази задача. Тя е постигнала структурен и тематичен баланс като е проучила както историческото развитие на нагласите за авторитета, така и съвременните проблеми, свързани с него. Заедно с историческия ракурс при проследяване на развитието на понятието във времето, тя е очертала и съвременните тенденции при изграждането на авторитета. Така докторантът успешно представя авторитета като едновременно глобален и специфично културен феномен.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Предложената дисертация се състои от увод, три основни глави и заключение, библиография и приложение. Целият ѝ обем с приложението възлиза на 324 страници. Прави особено добро впечатление огромният брой източници, които са използвани на български, английски, френски и руски език. Очевидно е, че докторантът познава добре литературата по проблема, който изследва. Несъмнено това е сериозно и задълбочено проучване, което се позовава на многобройни трудове и изследвания както в чужбина, така и в България.

Първа глава разглежда възникването на понятието „авторитет” и неговото историческо развитие във времето. Анализът започва от античната философия, за да премине през Средновековието и Просвещението и да достигне до съвременността. Става ясно, че всяка епоха задава свои собствени стандарти за това какво точно представлява авторитетът. Въпреки всичко обаче и независимо от всички различия, съществуват определени етични характеристики и нравствени особености, които се приписват на авторитета във всички епохи. От древността до съвременността също така не се е променило и разбирането, че авторитетът всъщност означава власт. Втората подглава на първа глава разглежда етимологията на понятието „авторитет” и близостта му с други понятия като „престиж”, „респект”, „мощ”, „сила” и т.н. Разгледана е и взаимовръзката между „имидж” и „авторитет”. Приведени са точни дефиниции на „авторитет” от множество източници. Обосновани са основните подходи при дефиниране на понятието и въз основа на литературата са систематизирани различни видове авторитет: традиционен, харизматичен, рационален, формален, неформален и т.н. Чрез историческия обзор на понятието докторантът Надежда Стоянова ясно демонстрира, че въпреки различията в интерпретациите на отделните епохи, във всички тях авторитетът се осъзнава като средство за влияние върху широките маси. С това се свързва именно и етимологията на понятието, която насочва към мощ, сила, власт и въздействие. Така се доказва и една от основните хипотези на докторската дисертация, а именно, че авторитетът се възприема като средство за влияние и манипулация.

Втора глава на дисертационния труд е посветена на феномена на манипулацията и в частност на използването на авторитета като средство за манипулация. Дискутират

се различните виждания за манипулация на български и чуждестранни автори. Прави се разлика между влияние, убеждаване и манипулация, но същевременно се достига до заключението, че трите понятия поне отчасти се припокриват. Докторантът подчертава и липсата на съгласие в съвременните социални науки по отношение на манипулацията. От една страна, някои учени я определят като средство за въздействие още от зората на човечеството и я откриват в рисунките, магиите, предсказанията и методите на древните религии. Други изследователи пък твърдят, че манипулацията е модерен феномен, който е свързан с индустриалния прогрес, развитието на технологиите и появата на средствата за масова информация. В тази насока манипулацията често се асоциира и дори отъждествява с внушението. Докторантката обаче прави ясно разграничение между манипулация, от една страна и внушение и убеждаване от друга.

Повечето текстове също така определят титлите и постове като универсални символи на авторитета. Ето защо втора глава се спира също и върху манипулативното влияние чрез символите на авторитета, а именно: титлите, постове, дрехите и дори цветовете. Анализират се връзките между авторитета и лидерството. Логично най-големите авторитети се оказват и лидери във своята сфера. Макар че анализът се съсредоточава най-вече върху личните качества и умения на личността, върху нейната социална позиция, титли, знания, и умения, както и върху символиката на дрехите, аксесоарите и цветовете, струва ми се, че неоснователно се пренебрегва за съвременността значението на финансовото благосъстояние. Разбира се, богатството само по себе си не прави човекът авторитет, но не допринася ли като допълнителен фактор за неговия имидж? Като пример ще дам противоречивата фигура на американския президент Доналд Тръмп, който сам нееднократно е посочвал, че дължи избирането си за Президент на САЩ до голяма степен на финансовото си благосъстояние. Въпреки многобройните противници, болшинството от американците гласуваха за мултимлиардера. В този смисъл ми се иска да открия отговор и на въпроса до каква степен богатството се превръща в символ на авторитет и власт в постмодерността.

Втора глава се съсредоточава и върху някои основни социалнопсихични методи на въздействие, между които се откроява Аргумента на авторитета. Докторантът Надежда Стоянова обособява и негови подварианти: позоваване на популярност, аргумент към древността, анонимен авторитет. При последния метод се очертават ясно и различията между слуха и анонимния авторитет. Феноменът „култ към личността”, на който Надежда Стоянова се спира в настоящата глава, е не само интересен и любопитен проблем, но и конкретно за България е свързан с тежестта на културната памет от изминалите няколко десетилетия на социализма. Култът към личността е характерен за повечето авторитарни и революционни идеологии и се осъществява като контрол върху редица аспекти на политическия и социалния живот. Макар че той е бил характерен най-вече за патарнализма и управлението в древността, съвременният свят не е лишен от това явление. Култът към личността съществува в някои съвременни консервативни идеологии, където авторитетът на практика означава издигане в култ на определена личност. Не на последно място се разглежда и един феномен, който се оказва

характерен най-вече за постмодерността – социофобията, или страхът от комуникация на публични места като цяло и страхът от комуникация с известни личности или авторитети в частност. Особено положително впечатление в тази глава прави фактът, че Надежда Стоянова обръща сериозно внимание на обвързването на авторитета с експертността в съвременния свят. Накрая авторката се спира и на възможностите за разрушаване на авторитета чрез комуникация. Дори когато авторитетът е резултат от десетилетни усилия, медиите и публичната комуникация имат силата както да съградят един авторитет, така и бързо да го разрушат.

Последната трета глава е посветена на емпирично проучване на манипулативното влияние на авторитета. Приложената анкетна карта на края на дисертационния труд демонстрира вещина и задълбочени знания за коректното формулиране на въпросите, а задачите на изследването са ясно посочени и обособени. Допитването представлява собствено проучване чрез онлайн анкета, която е проведена през март 2018 година и обхваща 151 души. Посочени са подробно всички стъпки при разработването на анкетата, както и целта и задачите на всеки въпрос, включен в нея. Възрастовият диапазон на участниците е между 16 и 66 години, болшинството от респондентите са представители на големите градове, а има и такива, които живеят в чужбина.

Нямам никакви забележки към трета глава и конкретно към проведената анкета. Изследването е методологически издържано, а резултатите са щателно и последователно анализирани. Изложението е богато онагледено с таблици и графики, а въз основа на получената информация се достига до важни заключения. Именно в тази глава откривам и един от най-големите приноси на дисертационния труд – въз основа на собствено проучване и конкретни данни Надежда Стоянова очертава някои от основните социалнопсихични нагласи на българите за авторитета и така достига до важни изводи и заключения. Например интересен факт за мен е, че повечето българи асоциират авторитета с доверието. Същевременно има различия в отговорите и в зависимост от възрастовите групи. Ако хората в зряла възраст възприемат доверието като знак за авторитет, то по-младите българи акцентират най-вече върху способността на дадена личност да въздейства, за да се превърне тя в авторитетна. Въз основа на изследването една от основните хипотези на дисертацията, а именно, че титлите и постове са източник на авторитет, се потвърждава само отчасти.

Очевидно в съвременността са налице някои значими трансформации в нагласите за авторитета. Болшинството от българите изразяват ясно недоверие към политическите авторитети в българското общество, което на практика означава, че така наречените „авторитети” в повечето случаи не се възприемат като истински авторитети. Очевидно недоверието към политическия елит е сериозен проблем в българската култура. А тъй като българите пряко обвързват авторитета с доверието, това означава че в България, поне в политическата сфера, е налице сериозна липса на авторитети. От проведената анкета също така става ясно, че българите са склонни да гласуват доверие на някого, когато той докаже експертните си умения. Това означава, че в съвременността значението на титлите и постове до голяма степен се измества от

идеята за експертността, изразяваща се в знанието, компетентността, способностите и качествата на индивидите.

Ако титлите и особено постове вече нямат такова важно значение както преди, то визията изненадващо се оказва един от основополагащите фактори за възприемането на някого като авторитет от българите. Тоест, за българите от символите на авторитета най-значима се оказва визията, а титлите и постове имат по-скоро второстепенно значение. В заключение се достига до извода, че българите отдават предимство на експертността и външните белези, за да възприемат дадена личност като авторитет. Както въз основа на цялостното изследване, така и в резултат от проведената анкета, се потвърждава основната хипотеза на дисертацията – а именно, че авторитетът притежава всички ресурси да въздейства манипулативно върху широките публики.

Приноси

Първо, смятам, че още с избора на темата докторската дисертация е новаторска за България, защото на български език липсват пространни и задълбочени проучвания за взаимовръзката между авторитет и влияние.

Второ, ясно са обособени основните методи за влияние и манипулация, както чрез вербалните, така и чрез невербалните символи на авторитета.

Трето, разработен е концептуален модел и авторски инструментариум за изследване на социалнопсихичните нагласи, свързани с авторитета.

И четвърто, въз основа на данните от емпиричното проучване са очертани и специфично културните нагласи на българите за авторитета.

Публикации

Дипломантът Надежда Стоянова е представила три публикации по темата на дисертацията, които са статии, отпечатани в сборници и рецензирани научни издания.

И трите статии отговарят на всички изисквания за научни публикации.

Бележки, препоръки и въпроси към докторанта по темата на дисертацията

В рецензията на представения вариант на докторската дисертация за вътрешна защита отправих редица забележки, най-вече по отношение на някои тези в първа и втора глава. Със задоволство мога да кажа, че всички мои забележки са взети предвид и докторантът Стоянова е нанесла някои поправки в първоначалния вариант на дисертацията. Например, следвайки конкретните препоръки, в новия текст ясно са разграничени понятието и явлението „манипулация”, като се проследява историческото развитие на понятието и същността на явлението. Струва ми се, че този факт е важен от гледна точка на това, че предметът на докторската дисертация е, от една страна, определен социокултурен феномен, а от друга – перцепциите и възприятията за него от страна на различни социални слоеве и култури. Отправих сериозни забележки и за структурата и съдържанието на автореферата. Тук само мога да отбележа, че всички

мои забележки по изготвянето му също са взети предвид. Представеният автореферат отговаря на всички изисквания и представя най-важните теории, тези и заключения от докторската дисертация, както и резултатите от проведеното собствено емпирично изследване.

Накрая ще си позволя да задам някои въпроси към Надежда Стоянова, освен тези, които възникнаха по-горе при представянето на структурата и съдържанието на трите основни глави. Както литературата, така и проведеното собствено проучване насочват към извода, че визията е важен символ на авторитета. Особено внимание е обърнато на дрехите, цветовете и аксесоарите. Мога да се съглася, че последните имат особена тежест в политическата сфера и функционират като важни елементи в комуникацията, демонстриращи авторитет и власт. В същото време обаче, в други сектори, като например информационните и компютърните технологии, ми се струва, че този фактор вече няма толкова голямо значение. Например смятаните за най-значими авторитети Стив Джобс, Бил Гейтс или Марк Цукерберг рядко или никога не обличат костюми и предпочитат дънките и тениските като облекло, дори и при форуми на най-високо ниво. По този начин те очевидно се отказват от подчертаване на социална йерархичност и авторитет. Как точно функционира визията в тези конкретни случаи? И по какъв начин се обвързва тя с идеята за авторитета?

И другият ми въпрос е свързан конкретно с България и с българските перцепции на феномена „авторитет“. Защо според докторанта Стоянова титлата и постът изгубват своето значение в нашата страна? И защо българите са склонни да гласуват повече доверие на визията, отколкото на титлата например? Не е ли този факт в противоречие с основното твърдение на дисертацията, че в постмодерността експертността се възприема като синоним на авторитета?

Заключение

В заключение ще отбележа, че предложеният дисертационен труд е сериозна аналитична и емпирична разработка и представлява български принос към световната дискусия за авторитета в постмодерността. Поради актуалността, задълбочеността и значимостта на представения дисертационен труд предлагам на докторанта Надежда Стоянова да се присъди образователната и научна степен „доктор“.

2.12.2018

доц. д-р Дияна Петкова: